

מרחבים

כתב עת אינטראקטיבי
למחשבה פסיכואנליטית

פסיכואנליזה דוברת מיסטיקה- הייתכן?

תגובה לראיון שערכה ורד בר-און עם פקיר מוספר¹

נעמי שריג²

הקדמה

בראיון שערכה ורד בר און עם פקיר מוספר, מתאר מוספר מגוון פעולות שהוא וחבריו בתנועת 'הפרימיטיבים המודרניים' מבצעים בגוף: ניקוב העור, חיתוך, קעקוע ותליית הגוף מווים המחברים ישירות לגוף. פעולות אלו מתאפיינות בכך שהן גורמות לשינויים מוחשיים בגוף ובכך שהן מלוות בתחושות פיזיות עוצמתיות אותן נהוג לאפיין בתרבות המערב כ"כאב". במאמר תקראנה פעולות אלה בשם "משחקי גוף", כהצעתו של מוספר. מוספר מסביר כי מטרת משחקי הגוף הנה להתחבר לרוח ולגוף, להתמלא רוחנית וגופנית. משחקי הגוף משמשים ככלי להשגת מצבי תודעה אחרים הרחבים ממצב התודעה הרגיל- "הגוף הוא הדלת לרוח". במאמר זה, ברצוני להציע כי במסגרת השיח הפסיכואנליטי ניתן להבין את משחקי הגוף שמבצעים מוספר וחבריו לתנועת "הפרימיטיבים המודרניים" באופן שאינו תופס אותם כהרסניים ושליליים. אטען, כי למרות הדגש הרב שמושם בדבריו של מוספר על השינוי הגופני והתחושות הפיזיות העוצמתיות, אין משחקי הגוף עומדים בנפרד ממטרתם, שהיא השגת חוויה רוחנית. ראשוניותה וקדימותה של החוויה הרוחנית מאפשרות לנו לראות את משחקי הגוף, קודם כל, כהתנסות רוחנית. טענתי היא, כי כאשר השיח הפסיכואנליטי מסתכל על משחקי הגוף כהתנסות רוחנית או מיסטית, עשויים משחקי הגוף לאבד את הדימוי ההרסני שדבק בהם בשיח הפסיכואנליטי.

אני סבורה כי בתוך השיח הפסיכואנליטי המסורתי קיימים פסיכואנליטיקאים המכירים בסגוליות של החוויה המיסטית. בנוסף לטענתי הראשונה, אני מבקשת לטעון, כי כאשר

¹המאמר מתייחס לדבריו של מוספר כפי שהופיעו בראיון עם ורד בר-און ואינו מסתמך על מקורות נוספים בהם מוצגת עמדתו

²מטפלת באמנות. דוקטורנטית במסלול לפסיכואנליזה ופרשנות, אוניברסיטת בר-אילן

השיח הפסיכואנליטי מאמץ לתוכו שיח נוסף, שיח מיסטי, נוצר ניב פסיכואנליטי חדש, 'פסיכואנליטי-מיסטי', אשר מכיר את החוויה המיסטית מבפנים. ניב שבו מתמקד השיח בגרעין החי של החוויה. אראה כי עבור הפסיכואנליטיקאים מריון מילנר ומייקל אייגן, ההתנסות המיסטית, החוויה וההארה, הם היבטים חיוניים והכרחיים בחיינו, שיש לחפש אחריהם ולהשיגם, ממש כפי שמציע מוספר.

בין רוחניות למיסטיקה- היכן ניצב מוספר?

כאמור, הנחת המוצא של המאמר היא כי משחקי הגוף קשורים קשר בלתי-נפרד בשאיפתו של מוספר לרוחניות. מוספר חוזר ומדגיש בראיון כי משחקי הגוף הינם חסרי ערך ואף מגונים אם הם אינם מכוונים להשגת התנסות רוחנית. משחקי הגוף אינם עומדים בפני עצמם אלא רק כשהם משרתים את מטרתם- הובלת האדם לגבהים רוחניים, ואם יתמזל מזלו, להארה. מוספר מציין מפורשות את ההבדל בין חיתוך שנעשה כריטואל גופני מתוך כוונה רוחנית, העשוי להיות מזין, מטפח ומעצים, לבין חיתוך שנעשה ללא כוונה רוחנית אשר תוצאותיו עשויות להיות הרסניות.

ברצוני להציע, כי החוויות שמתאר מוספר הן בה בעת חוויות רוחניות והתנסויות מיסטיות. עבור ג'יימס, תפיסה רוחנית מכירה בכך שהמציאות מורכבת מעולמות תודעה רבים, שעולם התודעה הנוכחי שלנו הינו רק אחד מהם. אדם דתי יבקש לצור קשר ולהתמזג עם העולמות הרוחניים (ג'יימס 1949). מוספר מסביר כי הוא מבקש להרחיב את התודעה ולהיפתח לעולמות שבאופן רגיל אינם פתוחים בפניו. משחקי הגוף מסייעים בידו להיחלץ מהמודעות היומיומית הרגילה ולהגדיל את התודעה. במובן זה, מציג מוספר עמדה רוחנית. אך האם החוויות שמתאר מוספר הן חוויות מיסטיות? ג'יימס מתאר שני תנאים בסיסיים המספיקים על מנת להגדיר חוויה כמיסטית. האחד הוא חוסר היכולת לתארה במילים. ניתן להכירה רק דרך חוויה בלתי אמצעית. התנאי השני הוא איכותה הנואטית של החוויה. לאדם מתגלים מעמקי אמת הנחווים כגילוי והארה (ג'יימס 1949). מוספר טוען בראיון כי החוויה הרוחנית המושגת באמצעות משחקי הגוף מאפשרת לאדם להיות יותר ממה שהינו ומהווה הזדמנות לגילוי עצמי ולהארה. נראה, אם כן, כי האיכות הנואטית של החוויה המיסטית אכן מושגת בהתנסויותיו הרוחניות של מוספר. כעת יש לבדוק האם חוויותיו הרוחניות של מוספר אינן ניתנות לתיאור. מוספר אינו מספק תשובה ישירה לשאלה, אך

מרחבים – כתב עת של האגודה הישראלית לפסיכותרפיה פסיכואנליטית

שתי טענות עשויות לרמוז כי התשובה לכך חיובית. האחת, טענתה של המראיינת, ורד בר-און, על כי היא אינה מצליחה להבין את דבריו. הטענה השנייה, היא טענתו של מוספר עצמו, הטוען כי התרבות המערבית, הפסיכיאטריה והפסיכולוגיה אינן מבינות אותו. ג'יימס מראה כי מי שלא חווה את המצב המיסטי אינו יכול להבין את המתנסה. לפיכך, מרבה המיסטיקן לטעון כי אנו תופסים את חוויותיו באופן לא-הוגן (ג'יימס 1949). אני סבורה כי מוספר, מבלי להיות מודע לכך, אינו מסוגל לתאר את החוויה במילים, וזו אחת הסיבות לכך שהוא נחווה כלא-מובן וחווה את הסביבה ככושלת מלהבינו. מסקנתי היא, שמוספר נהנה מחוויות רוחניות ומיסטיות כאחד.

הגישה המסורתית של פסיכואנליטיקאים לדת ורוחניות

מוספר מניח כי על האדם לשאוף למפגש עם עולמות תודעה אחרים וטוען כי החוויה הרוחנית הכרחית לקיומו המתמשך. כיצד, אם כן, תופסים פסיכואנליטיקאים את משיכתו העזה של מוספר לחוויות רוחניות? האם גישתו הרוחנית והמיסטית יכולה לשכון בבטחה בתיאוריה ובקליניקה הפסיכואנליטית?

חוקרים רבים (Black 1993, Blass 2004, Franco 1998, Grotstein 2004, Simmonds 2004, 2006) סבורים כי מאז ימי פרויד רווחה במעגלים הפסיכואנליטיים גישה רדוקציוניסטית כלפי דת ורוחניות. נטייתו של פרויד למדעיות, לפוזיטיביזם הלוגי, עיצבה את הגישה הפסיכואנליטית לנושא. מאמרו "עתידה של אשליה", המציג את הדת כאשליה אינפנטילית, הפריך את הדת ועודד את המטופל להשתחרר ממנה. ההתנהגות הדתית נתפסה כמרמזת על תוכן פרימיטיבי, רגרסיבי ונורוטי, המייצג אשליה ינקותית, שניתן לפענחו באמצעות פירוש. לפי הרעיון הפרוידיאני, כאשר השורשים האדיפאליים של ייצוגי האל נהיים מודעים, הם מאבדים מכוחם או אפילו מסולקים מהעולם הפנימי והאשליה המיוצגת באמצעות הרגש הדתי מוחלפת בחזון מציאותי יותר. סימונדס טוענת כי הגישה הפסיכואנליטית חלחלה גם לשדה הפסיכיאטרי. חוויות דתיות או רוחניות פורשו לעיתים כפסיכוטיות (Simmonds 2004, 2006). אל מול הגישה הרדוקציוניסטית לדת ורוחניות, מצביעים החוקרים על מפנה שחל מאז שנות השמונים של המאה העשרים, המתבטא בהופעתה של כתיבה התורמת לנושא (Grotstein 2004, Blass 2004, Scholman 2004, Simmonds 2004, 2006). בספרות הפסיכואנליטית מופיעה הבנה

מרחבים – כתב עת של האגודה הישראלית לפסיכותרפיה פסיכואנליטית

חדשה המשקפת סובלנות וקבלה של אמונות דתיות ומאמינים. אמונות ופרקטיקות דתיות לא מוטלות עוד בספק אלא נתפסות כהחלטה אישית ופרטית שניתן להתייחס אליה באופן חיובי כאשר היא מאפשרת צמיחה ורווחה אישית (Blass 2004).

מציאת בית פסיכואנליטי לקול הרוחני והמיסטי של מוספר

מוספר מצביע על זווית ההתבוננות המוגבלת של הפסיכולוגיה והפסיכיאטריה הרואות את הפעולה על הגוף כהרסנית בכללותה, מבלי יכולת להכיל את האפשרות כי מדובר בחוויה רוחנית ויצירתית. מדבריו משתמע כי הרחבת זווית ההתבוננות הפסיכואנליטית, כך שמשחקי הגוף ייתפסו כהתנסות רוחנית ויצירתית, תאפשר להסיר את התווית ההרסנית והשלילית שדבקה במשחקי הגוף. עם זאת, כפי שהראתי, לא כל תיאוריה ופרקטיקה קלינית מסוגלות להכיל את תפיסתו הרוחנית והמיסטית של מוספר. יש למצוא תפיסה תיאורטית וקלינית שלא תתייחס באופן מצמצם ומגביל לחוויה המיסטית. אני מבקשת לטעון כי מריון מילנר ומייקל אייגן הם פסיכואנליטיקאים שבכתביהם הפסיכואנליטית משולבים קולות מיסטיים ברורים. מילנר ואייגן משתמשים בקול המיסטי ונעזרים בו. הם אינם משקיפים עליו מבחוץ במטרה לפרשו אלא משתתפים בו באופן פעיל. מסיבה זו, עשויים מילנר ואייגן להכיל בכתיבתם את קולו הרוחני והמיסטי של מוספר. התייחסותם הייחודית להתנסות המיסטית מאפשרת להרחיב את ההבנה הפסיכואנליטית של התופעה. בחלקים הבאים אבחן כיצד כל אחד מהם תופס את החוויה המיסטית.

החוויה המיסטית לפי מריון מילנר

מריון מילנר (1900-1998), פסיכואנליטיקאית בריטית המשויכת למסורת העצמאית (לוי 2006), כתבה לאורך שנותיה כפסיכואנליטיקאית מאמרים רבים המבטאים את עניינה בהתנסות המיסטית. כתביה של מילנר משתייכים לשתי מסורות כתיבה. מצד אחד נמצאים כתביה האוטוביוגרפיים, מעין יומנים אישיים לא-אנליטיים, ומן הצד השני נמצאים כתבים השייכים למסורת הפסיכואנליטית (Parsons 1990). למרות שמילנר מתייחסת לתופעה המיסטית בשמה רק בשנת 1973, היא עוסקת בחקירתה במרבית כתביה ובוחרת את פעולתם של המצבים המיסטיים עוד ביומניה האישיים משנת 1934 ו 1937, טרם הכשרתה הפסיכואנליטית. מילנר מניחה כי חיי הנפש שלנו מתקיימים בשתי רמות שונות

מרחבים – כתב עת של האגודה הישראלית לפסיכותרפיה פסיכואנליטית

של מודעות המתחלפות תדיר. נפש פני השטח או 'המודע', שחשיבתה הגיונית והיא תופסת את הקשר סובייקט ואובייקט כמובחן, ונפש העומק או 'הלא-מודע', התופסת את הקשר סובייקט ואובייקט כבלתי-מובחן. במצב הלא-מודע, אין דימויים, אין מחשבות ואין ידע שנצבר כתוצאה מלמידה (מילנר 1973). האדם משיג ריק מוחלט, אי-קיום בעודו ממשיך להתקיים, ומתוכו יוצר מגע עם עולם פנימי לא-ידוע. הוא פוגש רעיונות ותהליכים לא-מודעים ובלתי ניתנים להמשגה. העולם הלא-ידוע נחוה עבור המתנסה כמפגש עם אחרות פנימית. זהו 'לא-מודע' מסוג מיוחד:

“there's an ‘other’ within that is not just the Freudian repressed unconscious, but an UN-conscious which is yet far more conscious, this answering activity which is both ‘I and not I’” (Milner 1987: 150 in Parsons 1990).

המצב הלא-מודע הוא מצב לא-מובחן שבו האחר הלא-מוכר הוא גם העצמי, מצב שמילנר מכנה "אני-לא-אני". מתוך המצב הבלתי-מובחן מתפתחת היצירתיות- היכולת לצור סמל, דימוי נפשי. מילנר מדמה את הרגעים היצירתיים ל"מצב שבו ניצת הדמיון, ומיומנות או נושא מוארים ומתמלאים משמעות" (מילנר 1952: 122). יצירתיות נפשית מתרחשת במצב הלא-מובחן שבנפש העומק, כאשר סובייקט ואובייקט, רואה ונראה, מתמזגים יחד ולאחר מכן נוצרת חלוקה חדשה שלהם. כך משתנים האובייקטים הפנימיים ונוצרים מחדש. באמצעות התהליך, מסבירה מילנר, מגן האדם על תפיסת עולמו מפני התקבעות ומכונן צמיחה נפשית מתמשכת. מילנר מבקשת מאיתנו לצור קשר פעיל עם המסותרין וחוסר הצורה של הלא-מודע משום שהוא מהווה הזדמנות לבריאה חדשה. הפתולוגיה מתרחשת כאשר האדם מאבד מגע עם המציאות הלא-מודעת, מתנתק מהלא-מודע היצירתי ופועל רק מתוך הנפש המודעת.

החוויה המיסטית לפי מייקל אייגן

מייקל אייגן הינו פסיכואנליטיקאי ניו-יורקי פורה אשר פרסם עד כה עשרים ואחד ספרים. כתיבתו משוייכת לזרם ההתייחסותי (גוברין 2004) או מאופיינת כבעלת קווים אינטרסובייקטיביים (Gordon 2006). אייגן מעיד על עצמו כי הושפע, בין היתר, ממריון מילנר ובייחוד מניסוחה את המצב 'אני ועם זאת לא-אני' (מולינו 2011).

מרחבים – כתב עת של האגודה הישראלית לפסיכותרפיה פסיכואנליטית

עבור אייגן החוויה המיסטית קשורה לחופש להרגיש, לחשוב או להיות משהו אחר. אייגן מבקש מהאדם שלא לכפות על עצמו צורה אחת מסוימת ולא לוותר על היבטים של העצמים לטובת היבטים אחרים. על האדם להינתן לריבוי שבו. עליו לפגוש אחרויות פנימיות ולהתנסות בהן. עליו לנוע בין חוויות ובין מצבים משתנים של העצמי. אייגן נשען על ויניקוט על מנת לטעון כי המפגש עם אחרות פנימית מתאפשר באמצעות מעבר דרך הכאוס וחוסר הצורה, מצב שויניקוט מכנה אי-אינטגרציה.

נוסף על המעבר בין חוויות, אייגן מדגיש את המעבר דרך חוויות. על האדם להיסחף עם החוויה ולאפשר לה להתעצם. אייגן חוזר מספר פעמים (1998) על הטכניקה הטיפולית של ביון התובעת מן המטפל להיות ללא זיכרון, תשוקה, הבנה או ציפייה. במצב שמציע ביון, האדם אינו נאחז בדבר. הוא מוותר על ידיעה של האני ועל הצורך לדעת לטובת מפגש עם האין-סוף של האני, עם מציאות גדולה יותר ולא ידועה שביון מכנה "המציאות המוחלטת" או "O". אייגן קורא לאדם להתנסות במלאות החוויה ולחיות חיים מלאי O:

"O Lord, teach us to listen, teach us how to be. Let us survive our own
(Eigen 1998: 58)."opening, as we O and O and O

חיים מתוך ויתור על תשוקה וידע מובילים את האדם להתנסות בג'ויסנס, מונח שאייגן שואל מלאקאן. ג'ויסנס הוא עונג שמיימי, חיות ואקסטזה. אייגן מתאר כאורגזמה של הלב והנשמה. המלאות המושגת בג'ויסנס נובעת מהמפגש עם ה O, עם האלוהים והבלתי-מוגבל. בנימה פואטית אייגן מתאר זאת כרגע שבו נופל האדם לידי של האל החי. אייגן מאמין כי אדם החי את חייו מתוך חופש ואמונה זוכה להיות פתוח לחוויה. הוא חווה רגעים טובים, של גילוי והתפעמות, בשגרת היומיום. נפתחות בפניו אפשרויות חדשות של הוויה. נוצרים דימויים, סמלים ורעיונות חדשים, ובמילים אחרות, צומחת משמעות. האדם נולד מחדש (Eigen 2001). ספרו של אייגן Ecstasy (2001) מתייחס לאור שהחוויה מכניסה לחייו, והוא מסתיים במילים הבאות:

"Perhaps it is more like, "I look at my sons and see God. I look at my Patient and see God. I look at my wife and see God. I look at you and see God. I feel God in every fiber of being, my being."

No, it is more. It is more." (Eigen 2001: 99).

דיון- האם יכול מוספר ליפול בבטחה לתוך ידיהם של מילנר ואייגן?

מילנר ואייגן אינם בוחנים בכתביהם את תופעת 'הפציעה העצמית' או את ההתנסות ב'משחקי גוף'. העדר התייחסותם לנושא מחייב לשאול, האם ניתן לקשור בין משחקי הגוף אותם מתאר מוספר לתיאוריהם את ההתנסות המיסטית? מילנר ואייגן קוראים להתפתחות היכולת להתנסויות מיסטיות ורוחניות. הם מבקשים מאיתנו לגלות סובלנות לחוויות מיסטיות ולאמץ גישה המעודדת את היווצרותן. במובן הזה השאיפה של מוספר להתנסות רוחנית עונה על קריאתם. מוספר מציג חיפוש מתמשך אחר החוויה הרוחנית שהחל בילדותו ומאז לא פסק. זאת ועוד, הוא מעיד על תחושה של גילוי עצמי המושגת באמצעות החוויה ונראה כי היא מהווה עבורו הזדמנות להתחדשות פנימית. עדות זו תואמת את תפיסתם של מילנר ואייגן, הטוענים כי בעקבות ההתנסות המיסטית משתנים האובייקטים הנפשיים ונבראים מחדש. אך האם הרוחניות של מוספר, המקושרת לגוף באופן הדוק ובלתי נפרד, יכולה להיחשב כהתנסות מיסטית בעיניהם של אייגן ומילנר?

אייגן מתאר רוחניות שאינה מוגבלת בשום מובן על ידי החיים. היא נמצאת בכל מקום בו בוחר האדם להניח אותה. לפי תפיסה זו, אין כל מניעה שהתנסות רוחנית או מיסטית תופיע בעקבות פעולה בגוף, קיצונית ככל שתהיה. ההתנסות המיסטית תלויה בהיפתחות לחוויה, במצב נפשי מסוים. התנאי להתרחשותה הוא המצב הפנימי של האדם, השגת ריק מוחלט ופתיחות ללא-ידוע, ולא תנאים חיצוניים כלשהם. אייגן, הנשען על ביון, סבור כי הדרך להשגת ההתנסות תלויה בויתור על תשוקה וזיכרון. עם זאת, הוא אינו מגדיר מהי הדרך לוותר עליהם. אדם יכול להתרוקן מידע ומתשוקה בכל דרך שייבחר. לפי התפיסה של אייגן, הפעולה הגופנית כשלעצמה אינה מגבילה את האדם, אלא אם הוא תופס אותה ככזו. על מנת להשיג חוויה מיסטית באמצעות משחקי גוף על האדם להשתחרר מדעות קדומות לגבי תוצאותיהם, כמו כאב, פציעה והרס, וכן משאלות מוסריות לגביהם, כמו האם מדובר בהשחתה של הגוף. דעות קדומות הנוגעות לפעולה בגוף חוסמות את האפשרות להיפתח לחוויה ומונעות את התרחשותה. נראה כי עבור מוספר משחקי הגוף מהווים אמצעי לריקון התודעה, לויתור על הידע ועל הצורך לדעת. תפיסתו של אייגן מניחה כי אדם יכול להתכונן, או שלא-להתכונן, לקראת ריקון התודעה בעזרת פעולות חיצוניות כמו טקסים. פעולות רצוניות ומכוונות עשויות לסייע לאדם להשיג את ריקון התודעה, אם כי הן אינן מחויבות.

מרחבים – כתב עת של האגודה הישראלית לפסיכותרפיה פסיכואנליטית

בשנת 1973 מפרסמת מריון מילנר מאמר בשם "כמה הערות על מחשבות פסיכואנליטיות על מיסטיקה" (מילנר 1973). המאמר, שהוא בין מאמריה המאוחרים של מילנר, עוסק באופן ישיר בהתנסות המיסטית ומציג את התפתחות חשיבתה בנושא. מילנר מראה במאמר כי היא עצמה חווה התנסויות מיסטיות, שהחלו בנערותה ונמשכו כל חייה. תקופת הכשרתה הפסיכואנליטית, שנמשכה שבע שנים, היא פרק הזמן היחיד בו פסקו התנסויותיה המיסטיות. מילנר מנסה להימנע מהתנסויות מיסטיות בתקופה זו ומדחיקה את זיכרונותיה מהן, אך הם פורצים לחייה שוב מבלי שהיא מצליחה לעצור בעדם. אני סבורה כי מילנר מבקשת להעביר מסר לקורא לפיו ההתנסות המיסטית היא תופעה טבעית הדופקת על דלתות התודעה של האדם כל חייו. התופעה המיסטית היא חלק מנפש האדם, ממהותו. היא יכולה להופיע בכל תחום בחיינו ולכל אורכם. תפיסתה של מילנר מאפשרת לה להבין את הדחף המתמשך של מוספר לחוויות רוחניות. יחד עם זאת, מילנר טוענת כי על מנת להתנסות במצב המיסטי על האדם למסור את עצמו למצב של היסח-דעת, נדידת-מחשבה וחלימה בהקיץ, מודעת ולא-מודעת. היא מסבירה כי התנסויות מיסטיות מופיעות כאשר האדם עובר מקשב צר ומכוון לבהייה מתפזרת ורחבה, ל"קשב רחב ולא ממוקד". הפעילות המקדימה את ההתנסות המיסטית צריכה לאפשר הרהור (מילנר 1957, 1960). בניגוד למילנר, המבקשת לרוקן את התודעה מדימויים על מנת להגיע למצב המיסטי, מציע מוספר למקד את התודעה בכאב ולכוונה למטרה רגשית מוגדרת- התמודדות עם פחד וטרור רגשי. כך הוא אומר: "מה שאנחנו מתרגלים כאן דומה באופן בסיסי למה שעושים היהודים וזה לעשות דברים שבאופן נורמאלי גורמים לפחד עצום וטרור רגשי. לחתוך את עצמך עשוי להיות אחד מאלה. פירסינג שתעשה לעצמך ולהתלות עלי הפירסינג או להימשך עלי חבל כמו בריקוד השמש. כל זה היא התמודדות עם פחד – התמודדות יזומה עם פחד מפני דברים פיזיים (מוספר, מתוך הראיון). נראה כי תפיסתה של מילנר תתקשה להבין את הדרך של מוספר להשגת ההתנסות המיסטית, הממוקדת בכאב ושינוי פיזי, בדימוי ורגש מוגדרים ותחומים. ההתמקדות בסבל, אליה מכוון מוספר, הפוכה מנדידת המחשבה.

למרות הפער בין מילנר למוספר בנוגע לדרך להשגת החוויה, מעניין להצביע על קרבה ביניהם בכל הנוגע ליחס לגוף. מילנר מתארת כי במצב הבלתי-מובחן מציפה המודעות את כל הגוף. היא מכנה זאת 'נוכחות הגוף'. בדמיון מפתיע למוספר, הטוען כי הפעולה בגוף ממלאה את האדם גופנית ורוחנית, מציינת מילנר כי כאשר המודעות מציפה את הגוף

מרחבים – כתב עת של האגודה הישראלית לפסיכותרפיה פסיכואנליטית

מבפנים, כל פיסה של הגוף מרגישה חיה ורוויה, דבר לא עצור (מילנר 1955, 1957, 1973). בהתנסות המיסטית נברא האדם מחדש נפשית וגופנית. יתר על כן, בדומה למוספר, שעבורו הגוף קשור באופן חי ומיידי להתנסות הרוחנית ומשמש כאמצעי להשגת שינוי רוחני ונפשי, עבור מילנר, פעולתו של הגוף מחייה ומזינה את הנפש:

“So it still seems as if one has to create one's own body in some way ...“
by attending to it from inside. As if by this meeting of 'soul' and 'body' something new is created, something quite different from the body as used just for satisfying one's instincts. This deep source of something, all its cells taking part both as being fed by one's awareness of them and as themselves feeding, being sources of food, of psychic nourishment.”

(Milner 1987 in Parsons 1990).

מילנר רואה בהתנסות המיסטית תהליך המאחד בין נפש לגוף. היא מתארת את המצב הבלתי-מובחן כגאולה של הגוף ויצירתו מחדש. כשם שמוספר מציע להסיר את המשמעות השלילית שדבקה במילה 'כאב' ולהתייחס לכך כאל 'תחושות גוף עוצמתיות', כך מציינת מילנר כי במצב הבלתי-מובחן מקבל האדם את הכאב. הוא מתגבר על הניכור מגופו ומתאחד עמו:

“Surely this is all ways of redeeming the body, not feeling it an enemy, not splitting it off and calling it the 'flesh' and lumping it with the devil. Nor yet giving in to its unredeemed state, its laziness, its hatred of pain or its terrible slowness, resistance in learning anything new.” (Milner 1987 in Parsons 1990).

הן מילנר והן מוספר מניחים כי המצב המיסטי מערב את הגוף ואת הנפש ומביא כל אחד מהם ליד השלמה. מילנר מניחה כי במצב הבלתי-מובחן המודעות המציפה את הגוף מובילה לאיחוד בין גוף ונפש. מוספר מכוון גם הוא לאיחוד גוף-נפש, אך עבורו גוף ונפש כרוכים זה בזה כל חייו של האדם. האיחוד גוף-נפש אינו מוגבל רק לרגע המיסטי. שינויים שנעשים בגוף, כמו קעקוע, צילוק או ניקוב, יוצרים שינויים רוחניים ושינויים נפשיים, ולהפך, מצב נפשי או רגשי עשוי ללחוץ על האדם לבצע שינוי גופני.

המאבק להרחבת משחק השפה הפסיכואנליטי

מוספר מצביע על ידע רב החסר לפסיכיאטרים ולפסיכולוגים בנוגע למשחקי גוף. הטענה "פסיכיאטרים לא יודעים את זה. הם לא מבינים זאת" חוזרת בניסוחים שונים בראיון. מוספר טוען כי קיים פער עמוק בין קבוצת "הפרימיטיביים המודרניים" לבין התרבות המערבית, הפסיכיאטריה והפסיכולוגיה, שאינן מבינות את הדחף לפעול על הגוף ולשנותו. פסיכואנליטיקאים אינם מבינים כי הדחף לחוות סבל פיזי, לנקב את הגוף ולסמנו הינו תחושה טבעית המתפקדת כאמצעי להשגת חוויה רוחנית ושינוי נפשי (מתוך הראיון). באחרית הדבר המצורפת לראיון בודקת ורד בר-און את האפשרות כי הראיון עם מוספר הינו ניסיון כושל לשיח בין שני משחקי שפה שונים. אפשרות זו מניחה כי בין משחק השפה המערבי והפסיכולוגי שלה למשחק השפה הפרימיטיבי והגופני-רוחני של מוספר התקיים דיפרנד שהוביל להשתקתה. אני רוצה להציע כי מוספר טוען לקיומו של דיפרנד הפוך, בו קולו שלו מושקת במסגרת סוגת השיח הפסיכואנליטית. מוספר מראה כי כל חייו הפעילה התרבות המערבית אלימות וכפייה על דחפיו, התנסויותיו, אמונותיו ותפיסת עולמו. מוספר מרגיש ניזוק על ידי המוסדות המערביים, אך במסגרת השיח הפסיכואנליטי טענתו אינה נשמעת. ליוטאר מסביר כי דיפרנד מתרחש כאשר האדם אינו יכול לדווח על נזק שנגרם לו, הוא הופך מחוסר אמצעי טיעון ונמצא מושקת. מצד אחד נגרם לו נזק, כלומר, נשללו ממנו החיים, החירויות או החירות להביע את דעותיו, ומצד שני הוא אינו יכול להעיד על הנזק שנגרם לו ולהביאו לידיעת האחר (ליוטאר 1996). מתוך הישענות על טענתו של ליוטאר, לפיה השתיקה שוללת לפחות אחת מארבע הערכאות שמכוננות את תחום ההיגד; הנמען, מושא ההוראה, המובן והמוען, אני מבקשת לנסות ולהסביר את השתיקה. אני סבורה כי השתיקה של שיח 'הפרימיטיביים המודרניים' נובעת מכך שפסיכואנליטיקאים אינם מוכשרים לדון בתופעת "משחקי הגוף" על משמעותם הרוחנית. פסיכואנליטיקאים נוקטים בעמדה מדעית ורציונלית שההבנה בה מבוססת על היקש לוגי, ואינם כשירים להבין חוויות לא-רציונליות הקשורות לתפיסה באמצעות אמונה ואינטואיציה. בהקשר זה ראוי לצטט את ג'יימס האומר: "אנשי המדע הקרויים בשם זה נוקטים, על כל פנים בשעה שהם עוסקים במקצועם המדעי, קו מטריאליסטי כל כך שרשאי אדם לומר שהשפעת המדע מכוונת נגד כל הודאה באמונה" (ג'יימס 1949: 321). אך השתיקה של שיח 'הפרימיטיביים המודרניים' נובעת גם משלילת המובן של המצב. המצב

מרחבים – כתב עת של האגודה הישראלית לפסיכותרפיה פסיכואנליטית

המיסטי אינו ניתן לביטוי. ג'יימס מאפיין את החוויה המיסטית כהתנסות שלא ניתן להביעה כלל במילים ולתאר את תוכנה לאשורו. האדם המתנסה בחוויה המיסטית אינו טוען שהחוויה היתה כה חזקה עד שהוא נותר ללא מילים, אלא שמילים אינן חלות על ההתנסות שחווה. משמעות הדבר היא, שהמובן של המצב המיסטי אינו ניתן לסימון (ג'יימס 1949). תפיסתו של רודולף אותו תומכת בכך. אוטו סבור כי בקדושה טמון מומנט סגולי החורג מעבר לרציונליות ולכן שרוי מחוץ לתפיסה המושגית שלנו וחורג מכלל ביטוי (אוטו 1999: 8-11). השתיקה במקרה של המצב המיסטי מעידה נגד סמכותה של הלשון לתת מובן למצב המיסטי שלא ניתן להביעו במילים ובמושגים בשל אופיו הלא-רציונלי.³ כיצד, אם כן, יכולים פסיכואנליטיקאים, שעמדתם הינה מדעית ורציונלית, להבין את התופעה המיסטית שהינה בלתי-רציונלית ובלתי ניתנת להבעה במילים? ליוטאר מדגיש כי יש להפריך את השתיקה. עלינו למצוא כלים חדשים ליצירה של היגדים המסוגלים לבטא את העוולה. "זה מה שמונח על כף המאזניים בספרות, בפילוסופיה, לפעמים בפוליטיקה- להעיד על דיפרנדים ולמצוא להם ניבים" (ליוטאר 1996: 143). אני סבורה כי הדרך להבין את התופעה המיסטית היא באמצעות יצירת ניבים פסיכואנליטיים חדשים המכילים בתוכם את הקול המיסטי. ניבים 'פסיכואנליטיים-מיסטיים'. בכדי שפסיכואנליטיקאים יוכלו להבין את התופעה המיסטית, עליהם להיות בעלי עמדה מיסטית. פסיכואנליטיקאי בעל עמדה מיסטית מכיר במסתורין הבלתי מפוענח שבחיי האדם ובאפשרות החריגה של האני מגבולותיו. הוא מכיר בדחף של האדם לחרוג מהווייתו הנתונה אל עבר המוחלט, הנצחי והבלתי מוגבל. מריון מילנר ומייקל אייגן הם פסיכואנליטיקאים שכתבתם עושה שימוש בניב פסיכואנליטי-מיסטי. הם עומדים על טיבה של החוויה המיסטית מתוך ההתנסות בה. הם לומדים להכיר את החוויה ומבינים אותה מתוך התנסויותיהם האישיות. הם אינם משקיפים על החוויה מבחוץ אלא מבינים אותה מבפנים. אייגן טוען כי הוא אינו יכול להגדיר את החוויה המיסטית אך מקווה בעזרת הדיבור סביבה או מתוכה להצליח לתקשר אותה לקורא (Eigen 1998). הן מילנר והן אייגן מכירים בהעדר האפשרות לתאר את החוויה במילים.

אני סבורה כי אייגן ומילנר מעוניינים להעביר מסר למטפלים, לפיו מטפל הרוצה להבין את מטופליו המיסטיים ואת התנסויותיהם, חייב להתנסות בחוויה המיסטית. על מנת להבין

³ השתיקה עשויה לנבוע גם מהפיצול בין גוף ונפש הנוטה להופיע בעמדה הפסיכואנליטית. נושא זה לא יידון במאמר.

את החוויה המיסטית יש להרגיש אותה, ולא 'לחשוב אודותה'. נוסף על כך, מעבירים מילנר ואייגן מסר נוסף לקורא, הם קוראים לו להתנסות בחוויה המיסטית ולהיפתח אליה כל חייו. מילנר ואייגן מאמינים בכוחה של החוויה המיסטית, ביכולתה לשנות את האדם ולהצמיחו. אייגן אינו מגדיר מהו השינוי הנפשי המושג באמצעות החוויה אך רומז מה החוויה אינה עושה: היא אינה מעלימה כאבים או ייסורים נפשיים, תחושת בדידות וחרדה. החוויה אינה פותרת קונפליקטים נפשיים, אך באמצעותה נוגע האדם באמת בשיא התגלמותה, בגרעין היקום, ולאחר מכן אינו יכול לשוב ולהיות אותו דבר (Eigen 1998, 2001). בחוויה המיסטית נוגע האדם בגרעין חי של חוויה מיידית. פסיכואנליטיקאי המשתמש בניב הפסיכואנליטי-מיסטי מבין כי ברגע המיסטי יש רכיב החורג מהבנה פסיכולוגית של מניעים נפשיים. ההתנסות המיסטית מובילה להתפתחות ייחודית, נפשית-רוחנית, שלא ניתן להשיגה בדרך אחרת.

הניסיון להקשיב לקולו של מוספר כפי שהוא מובע בראיון, חושף כי מוספר כמה להיות מובן על ידי התרבות המערבית והמסורת הפסיכואנליטית. מאבקו של מוספר הוא על הרחבת גבולותיו של משחק השפה הפסיכואנליטי, כך שמשחק השפה הרוחני-גופני יובן במסגרתו כלשונו. אני סבורה כי הניב החדש שנוצר בכתיבתם של מילנר ואייגן, הניב הפסיכואנליטי-מיסטי, מתיר את הדיפרנד המתקיים בין משחק השפה הפסיכואנליטי למשחק השפה המיסטי ומאפשר לקולו הרוחני של מוספר להישמע בתחומי השיח הפסיכואנליטי.

ביבליוגרפיה

- אוטו, ר. (1999). הקדושה: על הלא-רציונלי באידיאת האל ויחסו לרציונלי. ירושלים: כרמל.
- גוברין, ע. (2004). בין התנזרות לפיתוי- גילגוליה של הפסיכואנליזה באמריקה. ישראל: דביר.
- ג'יימס, ו. (1949). החוויה הדתית לסוגיה: מחקר בטבע האדם. ירושלים: מוסד ביאליק.
- לוי, א. (2006). קול משלה: מריון מילנר והמסורת העצמאית. בתוך מילנר, מ. טירופו הכבוש של האדם השפוי. ישראל: תולעת ספרים.
- ליוטאר, ז'פ. (1996). הדיפרנד. תיאוריה וביקורת, 8: 139-150.

מרחבים – כתב עת של האגודה הישראלית לפסיכותרפיה פסיכואנליטית

- מולינו, א. (2011). באסוציאציה חופשית. ירושלים: כרמל.
מילנר, מ. (2006). טירופו הכבוש של האדם השפוי. ישראל: תולעת ספרים.
- Eigen, M. (1983). Dual Union or Undifferentiation? a Critique of Marion Milner's View of the Sense of Psychic Creativeness. *International Review of Psycho-Analysis*, 10: 415-428.
- Eigen, M. (1998). *The Psychoanalytic Mystic*. London & New York: Free Association Books.
- Eigen, M. (2001). *Ecstasy*. Middletown, Connecticut: Wesleyan University Press.
- Govrin, A. (2007). Introduction. In Eigen, M. and Govrin, A. *Conversation with Michael Eigen*. Great Britain: Karnac Books.
- (2004). *International Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, 1:82-95
- Grotestein, J.S. (2004) *Spirituality, Religion, Politics, History, Apocalypse and Transcendence: An Essay on a Psychoanalytically and Religiously Forbidden Subject*.). *International Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, 1: 82-95.
- Schulman, R.P (2004). *Psychotherapy and Religion — A Paradox?* *International Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, 1: 73-81
- Simmonds, J.G. (2004). Heart and spirit: Research with psychoanalysts and psychoanalytic psychotherapists about spirituality. *International Journal of Psycho-Analysis*, 85: 951-971.